

INTERNATIONAL CONFERENCE
“Global Horizons in Philology and Pedagogy: Experiences of Turkic Nations”
September 25, 2025

SHUKUR QURBON SHE’RIYATIDA ARBA’INCHILIK AN’ANALARI

Qosimova Dildora

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat Univeristeti,
Filologiya fakulteti 2-bosqich magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotida arbainchilik an'anasining yuzaga kelishi, shakllanishi, taraqqiyoti kabi masalalarga e'tibor qaratilgan. Shu masalalar zamirida Shukur Qurbonning "She'rga tushgan qirq hadis" asari tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: arba'in, zaif va hasan hadis, isnod, mumtoz an'ana, barmoq vazni

ТРАДИЦИИ АРБАИНИЗМА В ПОЭЗИИ ШУКУР КУРБОН

Қосимова Дилдора

*Самаркандский государственный университет имени Шароф Рашидов,
филологический факультет, магистр 2 ступени*

Аннотация: Данная статья посвящена таким вопросам, как возникновение, становление и развитие традиции арбаин в узбекской литературе. На основании этих вопросов проанализировано произведение Шукур Курбан «Сорок хадисов в поэзии».

Ключевые слова: арбаин, слабый и хасан хадис, иснад, классическая традиция, вес пальца.

TRADITIONS OF ARBAINISM IN THE POETRY OF SHUKUR KURBON

Qosimova Dildora

*Samarkand State University named after Sharof Rashidov,
Faculty of Philology, 2nd year master student*

Abstract: This article focuses on issues such as the emergence, formation, and development of the Arbain tradition in Uzbek literature. Shukur Kurban's work "Forty Hadiths in Poetry" was analyzed based on these issues.

Key words: arba'in, weak and hasan hadith, isnad, classical tradition, finger weight.

Ma'lumki, sharq mumtoz adabiyotida arba'innavislik an'anasi mavjud. Arba'inlar, barchaga ma'lum hadislardan (kamida qirqta hadis bo'lishi kerak) terib olingan va asosan, she'riy usulda yozilgan. Adabiyotimiz tarixida Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy ushbu janrda go'zal namunalar yaratganlar.

Istiqlol davrining dastlabki yillarida adabiyotshunosligimiz ichki(mumtoz adabiyot an'analari) va tashqi(jahon adabiyotshunosligi) omillar ta'sirida rivojlanish yo'llarini bosib o'tdi, natijada bir qator diniy-ma'rifiy she'rlar yaratildi va aytish mumkinki, arba'in janri qaytadan "jonlandi". Bunga Abdulla Oripovning "Haj daftari", Anvar Hojiahmadning "Jannat kaliti", Jamol Kamolning "Qirqhadis ilhomi", Azam O'ktamning "Ikki dunyo saodati", Shukur Qurbonning "She'rga tushgan qirq hadis"ini misol qilib keltirish mumkin.

Adabiyotimizda birinchi arba'in Abdurahmon Jomiyga nisbat beriladi, ammo O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi Islom fanlari kafedrasida dotsenti Doniyor Murodov "Imom Abdulloh ibn Muborak Marvaziy(798-yil) birinchi bo'lib bu sohadagi faoliyatni boshlab berganini" ta'kidlaydi(Islom ziyosi,

1-son 2019-yil:34). Arba'inga sahih hadislardan tanlab olingan. Shu o'rinda hadis va uning turlari haqida to'xtalib o'tish joiz. Hadis islom dinida Qur'oni Karimdan keyingi o'rinda turuvchi asosiy manbadir, unda Payg'ambarimiz(s.a.v)ning nasihat, o'git va ko'rsatmalari o'rin olgan. Hadis ikki qismdan: isnod va matndan tashkil topgan bo'lib, isnod qism(hadisning qay holatda, kimlar huzurida aytilgani va kimdan rivoyat qilinayotgani) hadisning sahih, hasan yoki zaif ekanligini belgilagan. Bundan tashqari hadisning sahihligida matnning qat'iyligi ham muhim ahamiyat kasb etgan, she'riy usulda yozilgan arba'inlar tabiiyki, ko'pincha isnodlar keltirilmasligi va matnning o'zgarishi sababli har ikkala talabga ham javob bera olmagan, shu sababli keyingi yillarda yaratilgan arba'inlarni aynan arba'in deb atash haqida adabiyotshunoslar orasida bahsli munozaralar mavjud (Shermurodov, 2009:36).

Adabiyotshunos olim, Termiz davlat universiteti o'qituvchisi Sayyora Raimova “qirqhadis an'analari aks etgan she'rlarni “arba'innamo” deb atash”ni taklif etadi (Raimova, 2021:143). Shu o'rinda arba'in haqida yana bir ma'lumotni keltirib o'tish maqsadga muvofiqdir: “Hadislarni jamlash, yozish, sharhlash ishlari bilan muhaddislar shug'ullanib kelganlar. Hadisga oid kitoblarning turi qirqdan ortiq bo'lib, ularning ba'zilaridan faqat olimlarga foydalansa, oddiy kishilar ham o'qib tushunadiganlari bor. Mana shunday oddiy xalq ommasiga mo'ljallangan to'plamlardan biri “arba'in” turidir. Istilohiy ma'noda bu turdagi hadis kitoblarida bir bob yoki turli xil boblarda bir isnod yoki bir necha isnod bilan 40ta hadis keltiriladi”(Murodov, 2019:35). Dastlabki arba'in arab tilida yaratilgan bo'lib, hadislar nasrda yozilgan(yig'ilgan iborasini qo'llash o'rinliroq), shuning uchun ham hadisning na isnod va na matn qismi o'zgarishga uchragan(Navaviy. Nazmiy arba'inlarda(turk va fors) shaklni aynan saqlab qolishning iloji yo'q, arba'innavislar mazmunga asosiy e'tiborni qaratishgan(mumtoz adabiyotda isnod qism va hadisning arabcha matnini keltirib o'tishga harakat qilishgan), buni Qur'oni Karim xodimi Hasanxon Yahyo Abdulmajid “Arba'in”ning nasriy bayoni va taxriji” maqolasida shunday izohlaydi: “Bu ayrim ulamolarning “yetarli bilimga ega kishilar hadislarining ma'nolarini naql qilishlari mumkin” degan fikrlariga asoslangan ishdir”. Shu sababdan bo'lsa kerak “arba'in” istilohi adabiyotshunosligimizda muqim o'rin egalladi, bunga taniqli shoir Mirzo Kenjabek arba'inni “qirq hadis nazmi” deb atashini misol qilib keltirish mumkin(Mirzo Kenjabek, 2021:79). Bizningcha, islom hadisshunoslik ilmidagi “arba'in”(faqat hadis to'plash, ya'ni she'riy sharhlashdan holi)ni Abdurahmon Jomiy badiiy adabiyotga janr sifatida olib kirdi va janrni qayta nomlashni adabiyotshunoslar yana bir bor ko'rib chiqishlari lozim bo'ladi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, mustaqillikning dastlabki yillarida adabiyotshunosligimiz mumtoz adabiyot an'alaridan oziqlangan holda rivoj topdi. Ko'pgina zamondosh shoirlarimiz muqaddas dinimiz tiklanganligi sababli diniy-ma'rifiy she'rlar yozishga urg'u berdilar. Ana shu sa'y-harakatlar natijasida arba'in janri biroz o'zgarishga uchragan holda, asosan, barmoq vaznida yozildi. Bizningcha bu an'ana Abdulla Oripovning “Haj daftari”dan boshlangan.

Shukur Qurbonning ijodida diniy-marifiy mavzu alohida o'rin tutadi. Shoirning “Sizni xudo yetkazdi” to'plamida to'rtta arba'in, qirqtadan jami 160ta hadisni she'riy usul bilan ifodalagan. She'riy hadislar to'rtlik, barmoq vaznida yozilgan. Ushbu to'rtliklarda hadisning mazmuni singdirilgan.

Shakl jihatidan arba'in barmoq vaznining turli bo'g'inlarida yozilgan:

Musulmon qaddi qayg'u,
Musibatdan bukilgay.
Daraxt yaprog'iday duv
Gunohlari to'kilgay. (5 bo'g'inli)

yoki

Rahmat nuri yog'ar senga-jufti haloling bilan

Mehr hamda muhabbatla to‘qnashsa nigohlaring
Va yaxshi so‘z aytsang unga, ushlang qo‘llaridan

Barmoqlaring orasidan to‘kilar gunohlaring. (15 bo‘g‘in)

Shukur Qurbon arba’inni to‘rtlik shaklida yozishni maqul ko‘radi, bu ham arba’inchilik an’anasiga muvofiq tarzda tanlangan deb aytish mumkin. Arba’innning shakli haqida O‘zMU katta o‘qituvchisi Tojiboy Norovning quyidagi fikrlari ahamiyatlidir: “Arba’in arabcha “arba” ya’ni “qirq” so‘zidan olingan bo‘lib, qirqta mashhur, sahih hadis mazmunini she’riy vaznda, aniqrog‘i, bir ruboiyda ifodalash san’atini anglatgan”. A’zam O‘ktam va Abdulla Oripov barmoq vaznining sakkizlik shaklini ma’qul ko‘rishadi.

Arba’inlarning qofiyalanish tartibiga keladigan bo‘lsak, Shukur Qurbon ruboiy qofiyalanish tizimidan foydalanadi:

Barcha balo tildan kelur, so‘zdan kelur,

Dema shayton, ins-jinsdan, o‘zdan kelur...

Sachraguvchi har tupugi dard-g‘am

Birdan kelur, o‘ndan kelur, yuzdan kelur.

-qofiyalanish tizimi a-a-b-a tarzida yoki

Hamma xato qilar, hamma adashar

Buni yomonlar tan olmaydi faqat.

Yaxshilar tiz cho‘kar, ko‘zini yoshlar

Allohga istig‘for aytar toabad,-

arba’inida a-b-a-b tarzida qofiyalangan. Bundan tashqari a-a-b-b, a-b-b-a tarzidagi shakllarni ham uchratish mumkin.

Arba’in janri bugungi kunga kelib ba’zi shakliy o‘zgarishlar bilan mustaqillik davr she’riyatida muhim o‘rin egalladi. Ayniqsa, shoir Shukur Qurbon yaratgan arba’inlar keng kitobxon ommasiga birdek manzur bo‘ldi. Shoir “Arba’in-1”, “Arba’in-2”, “Arba’in-3”, “Arba’in-4” deb atalgan arba’inlar to‘plamiga bitta bag‘ishlov qism yozadi va bu qism arba’inlarga kirish vazifasini o‘tagan.

Adabiyotlar:

1. D.Murodov. Arba’in janri xususida. “Islom ziyosi” jurnali, 1-son 2019-yil

2. T.Shermurodov. Jozib izhor izlab. –T.:Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.

3. S.Raimova.Diniy-ma’rifiy she’rlarning janr tavsifiga oid.www.oriens.uz

4. Mirzo Kenjabek.Yoshlarga dil so‘zlarim.-T.: “Adabiyot” nashriyoti,2020